

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LI

O R A D E A • 2 0 2 1

Georges Minois, *Istoria Evului Mediu. O mie de ani de splendoare și ticăloșie*, traducere din limba franceză și note de Doru Mareș, Editura Nemira, Editura Orion, București, 2021, 533 p.

Tiberiu Alexandru Ciorba

Cartea istoricului francez Georges Minois este un bun exemplu a încercărilor specialiștilor de „a demitiza” Evul Mediu, utilizând date și informații pertinente care scot la iveală adevărul istoric și prezintă faptele sub cupola metodologică a cercetătorului de specialitate. Însuși autorul în prefața cărții subliniază acest pericol, mai ales pentru publicul larg neinițiat, a faptului că în prezent există această „imagine artificială și pe alocuri falsificată, redusă la anecdotic, transformată în legendă întunecată sau aurită” legată de Evul Mediu, creată chiar din fascinația generală. Cartea în sine are rolul de a „trage cortina” și de a oferi cititorului posibilitatea de a privi în spate, de a observa cu atenție derularea evenimentelor ce s-au petrecut între secolele V-XVI și, mai ales, de a putea înțelege urmările și consecințele acestora. Titlul este foarte sugestiv, deoarece subliniază într-un mod metaforic cele două mari concepții asupra Evului Mediu. „Ticăloșia”, pe de o parte, face aluzie desigur la toate crizele, problemele și evenimentele dure ce s-au petrecut atunci, dar, în același timp, și la percepția omului modern asupra acestor secole: multă lume încă își imaginează Evul Mediu ca o perioadă întunecată pentru indivizi, de-a dreptul simplistă, când nu s-au întâmplat multe, împărțită între nobili și țărani, iar Biserica deasupra tuturor. Așa cum menționează Georges Minois de mai multe ori în lucrarea sa, o astfel de percepție asupra acestei epoci nu poate fi considerată decât superficială și departe de adevărul istoric. În același timp, conceptul de „splendoare” face referire la toate informațiile, datele pe care le avem despre epoca aceasta și cum ele împreună formează o imagine a unei lumi unice și tot atât de dinamice și complexe cum este cea de astăzi. Societatea medievală, odată înțeleasă, ne ajută să distingem mai bine cum oamenii, ideile și aspirațiile acestora au evoluat și au produs mutații semnificative în matricea socială, schimbând ireversibil destinul Europei.

Din punct de vedere metodologic, volumul este structurat cronologic în trei părți mari. Georges Minois reușește să împartă fiecare perioadă în teme distincte de cercetare (structurate pe capitole), ce ar putea oferi o idee generală asupra întregii epoci. Datele și informațiile sunt exacte și succinte, angrenate într-un limbaj ușor de urmărit și pe înțelesul tuturor. Marele avantaj al acestei lucrări este că poate fi utilă atât pentru specialiști, cercetători sau istorici, cât și pentru amatori, utilizând aici termenul cu nuanța cât mai pozitivă, a celor ce iubesc istoria, dar nu profesază în domeniu. Pe de o parte, istoricii au la dispoziție o multitudine de date și cifre legate de cele mai importante evenimente din fiecare secol, iar pe de altă parte pentru publicul larg este o carte perfectă de a aduce la lumină realitatea epocii medievale și de a educa pasionații fără să-i obosească din punct de vedere informațional. Este menită a fi o lectură ușoară, ce nu necesită mult efort, chiar dacă are o întindere destul de semnificativă. Argumentele autorului sunt bine formulate, fiind creionate în jurul datelor multiple pe care le oferă. Capitolele ce formează această carte nu sunt foarte lungi, în medie 20-40 de pagini împărțite în diferite subcapitole, fiecare de vreo 4-5 pagini, evidențiind o temă distinctă. Una dintre micile neajunsuri ale acestei lucrări este că, din păcate, Georges Minois nu oferă un aparat critic pentru paginile sale. După cum bine știm, notele de subsol reprezintă structura de bază a oricărei lucrări de specialitate. Lipsa ei indică un gol metodologic, care ar fi fost

bine să fie umplut de autor cu titlurile și sursele pe care le-a consultat în formularea ideilor sale. Seriozitatea istoricului nu poate fi contestată, dar această lipsă a notelor de subsol scade, dintr-un punct de vedere metodologic, calitatea lucrării. Trebuie menționat, totuși, că la sfârșitul lucrării este ilustrată o bibliografie bogată cu titluri importante. Aspectul interesant este că autorul a decis să organizeze titlurile în funcție de țări (Germania, Anglia, Bizanț, Spania, Franța, Italia) și în funcție de secolele de interes (sec. V-X, XI-XIII, XIV-XV). Astfel că, identificarea unui volum pentru o anumită arie geografică sau pentru o anumită perioadă de interes este foarte ușoară. Tot așa, la sfârșitul lucrării este organizată o cronologie pornind din secolul IV și continuând până la sfârșitul secolului al XV-lea. Și aici autorul își demonstrează rigurozitatea structurală prin împărțirea acestei cronologii în două teme distincte: prima cronologie se referă doar la viața politică și militară, iar cea de-a doua la evenimentele economice, sociale și culturale. Nu în ultimul rând, este oferită tot în ultima parte a cărții o listă de hărți reprezentând Europa și situația politică din diferite secole. Atenția este mai mult focalizată pe partea vestică a continentului.

În prima parte a cărții, intitulată *400-1000 Vremea Orientului și vârsta iluziilor*, Georges Minois încearcă să dea o formă argumentativă concretă încă de la începutul lucrării sale, pornind de la momentul prăbușirii Imperiului Roman de Apus și creionând mai apoi reverberațiile politice, economice, sociale și religioase ce s-au succedat în secolele următoare. Această parte este formată din 5 capitole distincte, fiecare cu o temă sau o arie geografică specifică. Primul capitol, *Prăbușirea Occidentului (sec. al V-lea)*, prezintă decăderea Imperiului Roman, avântul creștinismului și rolul său în societate, câteva date despre Theodoric și regatul ostrogot și, nu în ultimul rând, despre Clovis și importanța francilor. În capitolul următor, *Bizanțul și regatele barbare (sec. VI-VIII)*, autorul continuă cronologic, din perspectiva politică, și analizează succint diferitele dinastii din vestul Europei, precum Merovingienii, Carolingienii și, în același timp, se reorientează înspre est, înspre Bizanț, subliniind importanța dinastiei Heraclizilor.

Pe tot parcursul lucrării, în toate cele trei părți se observă dorința de a oferi o perspectivă globală a situației politice și sociale din fiecare secol al epocii medievale. Din acest motiv, câteva capitole sunt dedicate și lumii islamice din cadrul Orientului Apropiat. Așa este cazul capitolului III al primei părți, intitulat *Șocul islamului (630-750)*. Aici istoricul reușește să definească concret nuanțele complexe ale religiei mahomedane, focalizându-se într-unul din subcapitole pe însuși profetul religiei, Mahomed. Descrie în detaliu contextul politic și militar, evidențiind evenimentele semnificative din perioada sec. VII-VIII, precum cuceririle musulmane, procesul de arabizare și dinastiile cele mai importante. Tot așa, în capitolul următor, *Bizanț și Bagdad: Gloria Orientului (sec. VIII-X)*, interpune toate datele legate de lumea islamică în relație cu Imperiul Bizantin. Aici istoricul se concentrează mai ales pe domniile împăraților Vasile I (867-886), Vasile al II-lea (963-1025) și dinastia Isauriană, împreună cu influența pe care aceasta a avut-o de-a lungul secolului al VIII-lea, alături de efectele iconoclasmului. Georges Minois prezintă în permanență legăturile lumii bizantine cu sfera de influență a lumii islamice (Bagdadul ca centru cultural), urmărind decăderea politică și culturală a acestora.

În capitolul V atenția se refocalizează înspre partea europeană, *De la Carol cel Mare la Otto sau de la Imperiul franc la Imperiul germanic (sec. VIII-X)*, creionând peisajul politic local și nașterea Imperiului Carolingian. Autorul analizează cronologic evenimentele cele mai semnificative, de la Pepin cel Scurt la edificarea imperiului sub Carol cel Mare (768-814). Câteva dintre subcapitole prezintă schimbările economice și culturale ce se petrec grație acestei renașteri politice în zona geografică a Franței de astăzi. Este utilizată sintagma metaforică *Renașterea carolingiană*, subliniind importanța schimbărilor, realizându-se astfel o trecere la o nouă etapă în istoria europeană. În ultima parte a capitolului autorul demonstrează, prin analiza sa, cum acest imperiu al lui Carol cel

Mare s-a risipit treptat grație cutumelor francilor cu privire la moștenire (toate bunurile erau împărțite în mod egal între fii, indiferent de vârstă, inclusiv titlurile). Domniile scurte și slabe ce au urmat au destabilizat până la urmă imperiul, doar Otto cel Mare (936-973) a reușit prin victoriile sale militare și prin politica sa să aducă o resuscitare mai ales pentru spațiul estic, german și italian, ce avea să devină Imperiul Romano-German.

În cele cinci capitole ce formează partea a doua, *1000-1300 Timpul Occidentului și vremea rațiunii*, Georges Minois acoperă practic ceea ce în mentalitatea colectivă poate fi considerat Evul Mediu clasic. Chiar dacă în titlu apare termenul de „occident”, în discursul său este prezentată și analizată situația politică, economică, socială și religioasă a spațiului european, dar și cel al lumii islamice. Este un capitol complex, ce dorește să ofere o imagine cât mai verosimilă a celor mai reprezentative evenimente, precum cruciadele, nașterea monarhiilor feudale, instituția Bisericii și rolul central pe care l-a avut timp de secole în societatea europeană.

În primul capitol, *Declinul Orientului: Slăbiciuni politice și blocaje culturale*, sunt subliniate momentele ce au condus la decăderea lumii musulmane, pornind din sec. XI cu Fatimizii și Selgiucizii, urmărind impactul invaziilor mongole asupra Orientului Apropiat, legăturile cu Imperiul Bizantin (atacurile succesive asupra acestuia până la momentul Cruciiadei a IV-a din 1204, când latinii cuceresc Constantinopolul).

În capitolele următoare istoricul francez analizează influența Bisericii în această perioadă, recreând traseul istoriei europene prin prisma puterii pontificale, a papei ca șef al Bisericii Romano-catolice. Minois își îndreaptă atenția mai ales înspre perioada lui Inocențiu al III-lea (1198-1256), modul prin care s-a manifestat puterea pontificală și conflictele care au răsărit de-a lungul timpului în contrast cu puterile laice ale regilor din diferitele monarhii europene. Aduce în discuție ca studiu de caz conflictele dintre Bonifaciu al VIII-lea și Filip cel Frumos. Oferă cititorului o analiză bine organizată și succintă a marilor monarhii feudale, mai ales din Europa de Vest, pornind de la spațiul francez cu dinastia Capetienilor, continuând cu Anglia, importanța lui William Cuceritorul și Richard Inimă-de-Leu, pomenind și situația din nordul, estul și sudul continentului, Reconquista spaniolă, mișcările slavilor etc.

Unul dintre cele mai interesante capitole din această lucrare face referire nu la războaie și conflicte armate, ci la dinamica socială și unicitatea societății medievale văzută ca un întreg. Astfel, în capitolele *Biserica, societatea și cultura: Un ideal al credinței și al rațiunii* și în cel următor, *Economia și societatea unei lumi (prea) pline: Limitele unui ideal staționar*, Georges Minois prezintă o abundență de informații uluitoare ce aduc la lumină adevărata imagine a Evului Mediu, având în vedere mai ales factorul uman, a indivizilor ce au trăit în acele vremuri și cum societatea a funcționat. Își bazează argumentarea și teoriile nu pe stereotipuri superficiale, ci pe combinarea datelor veridice regăsite în cercetările sale. Autorul oferă, cu alte cuvinte, o redescoperire a acestei perioade, împrăștiată astfel istoriografia recentă cu noi teorii și interpretări ale unei lumi de mult apuse. Sunt oferite date și informații despre rolul Bisericii ca instituție și controlul pe care l-a avut mult timp în diferitele domenii și compartimente din viața cotidiană. Este evidențiată dinamica indivizilor din societatea medievală, prezentând statistici despre creșterea populației (oprindu-se mai ales asupra situației evreilor din diferitele regate), nobili, seniori și vasali, fenomenul urban (creșterea orașelor din diferite zone).

În ultima parte a volumului, *1300-1500 Vremea Apocalipsei și vârsta de tranziție*, sunt analizate principalele crize ce s-au năpustit asupra spațiului european între sec. XIV-XV, fie dacă acestea au fost de natură economică, biologică sau politică. Este utilizată și aici o abordare cronologică a evenimentelor, în funcție de spațiu și de tema specifică adusă în discuție. Unul dintre cele mai devastatoare evenimente ce au marcat această perioadă a fost, fără doar și poate, apariția Ciumei Negre pe continent. În capitolul *Cavalerii Apocalipsei: Foametea, războaiele, ciurma și sechelele lor*,

autorul utilizează o metaforă interesantă pentru a ilustra impactul sever al acestei maladii mai ales asupra populației. În opinia sa, efectele Ciumei Bubonice au produs mai multe victime, la un nivel mult mai ridicat decât micile războaie și conflicte dintre regatele rivale ale vremii. Întreg titlul este o metaforă pentru ororile produse între secolele XIV-XV, evidențiate de către daunele produse prin războaiele dintre Anglia și Franța, urmările acțiunilor militare reprezentate prin foamete și suferințele victimelor. Populația continentului a fost aproape înjumătățită în mai puțin de un secol. Tema principală a acestui capitol poate fi condensată într-un singur cuvânt: *moartea*. Celelalte patru capitole reprezintă practic urmările acestor crize majore produse în acest interval de timp, urmări ce au schimbat radical societatea europeană și au provocat adevărate mutații morale la nivelul matricei spirituale comune. În *Spirite dezorientate: Fisurile creștinătății și divorțul cuplului credință-rațiune*, Minois explică cum puterea Bisericii a început să fie erodată, influența sa asupra societății să slăbească. Unul dintre instrumentele principale care au anunțat răsăritul unei noi epoci a fost, în opinia autorului, tiparul, pe care sugestiv îl intitulează *groparul Evului Mediu*.

Al treilea capitol, *Un Occident divizat: Către monarhiile naționale*, este dedicat întru totul conflictelor militare, axându-se mai ales pe spațiul vest-european. Este amintit războiul de 100 de ani, Războiul celor Două Roze, alte diferite războaie civile și emergența Spaniei și Portugaliei ca noi puteri.

Ultimele două capitole ilustrează practic din perspectivă politică și economică dispariția unei epoci și nașterea unei noi stări de fapt. În *Un Orient reunificat: De la Imperiul Bizantin la Imperiul Otoman*, Georges Minois utilizează exemplul concret al decăderii și dispariției Imperiului Bizantin și preluării întregii moșteniri de către otomani după cucerirea orașului Constantinopol la data de 29 mai 1453. Celălalt capitol, *O economie în schimbare: Către domnia banului*, evidențiază cum mercantilismul, comerțul ca meșteșug se schimbă și, la rândul său, încetul cu încetul, schimbă însăși societatea medievală și o transformă în ceva cu totul nou. O nouă epocă cu tente moderne începe să se nască, având o nouă ordine socială bazată pe schimburi economice, dezvoltarea producției și a orașelor, apariția diferitelor bănci. Puterea banilor ca factor atât economic, dar mai ales social, a început să prindă rădăcini și să schimbe percepția asupra averii. Autorul argumentează că spre deosebire de secolele trecute unde contabilitatea, investițiile și crearea de profit, în general, erau văzute mai mult ca „treburi de spițeri”, în această perioadă bancherii începeau să fie văzuți ca persoane importante în cercurile elitelor. Titlurile nobiliare și moștenirile ereditare au început să-și piardă valoarea, producându-se în același timp o descătușare față de normele ascetice impuse de către Biserică, permițând astfel o schimbare a valorilor societății.

În cadrul epilogului cărții, autorul Georges Minois concluzionează prin reafirmarea faptului că însuși termenul de Ev Mediu, o creație a umaniștilor precum Erasmus, este în sine un mit. Faptul că această perioadă ar fi una sterilă, un gol temporal ce nu a adus niciun beneficiu și niciun progres, este un fals istoric. Prin informațiile prezentate de către istoric, acesta a reușit să demonstreze exact contrarul, faptul că lumea a fost la fel de dinamică, la fel de complexă, de profundă și de misterioasă cum este cea de astăzi, poate chiar mai mult. Rămâne la latitudinea cititorului să descopere singur nuanțele reprezentative.

Veronica Turcuș, Șerban Turcuș, Italia-România. O bibliografie cât o istorie, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2020, 823 p.

Florina Ciure

Bernard de Chartres spunea că „suntem asemenea unor pitici așezați pe umerii unor giganți, încât putem vedea mai multe lucruri decât ei și mai îndepărtate, nu atât datorită agerimii vederii noastre sau înălțimii proprii, cât pentru faptul că suntem ridicați și purtați în sus de statura lor uriașă”. Și tocmai datorită implicării unor cercetători valoroși suntem în măsură să cunoaștem astăzi atâtea informații despre relațiile dintre spațiul românesc și cel italian, iar volumul semnat de cei doi cercetători clujeni, apărut în 2020 în Colecția *Istorie contemporană*, coordonată de prof. univ. dr. Vasile Pușcaș, la Editura Școala Ardeleană, o demonstrează cu prisosință. *O bibliografie cât o istorie* este enunțat în titlu, și pe bună dreptate, întrucât volumul acoperă o perioadă de peste 150 de ani de cercetare a raporturilor româno-italiene. Chemarea Romei a fost resimțită de cercetătorii români, care au explorat bibliotecile și arhivele italiene, unde au găsit numeroase documente conținând informații despre români și istoria lor. O bună parte dintre ele, împreună cu cele descoperite în alte țări europene, au fost publicate, începând cu 1876, de către Academia Română, formând cele 44 de volume ale colecției Hurmuzachi. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea s-a început tipărirea unei serii de documente culese din arhivele venețiene, activitate continuată în prima jumătate a secolului XX. Un impuls decisiv pentru relațiile italo-române a fost dat de *Accademia di Romania* din Roma, cu cele două voluminoase publicații, *Ephemeris Dacoromana* și *Diplomatarium Italicum*, în paginile cărora apar rezultatele cercetărilor membrilor săi. Marele efort depus de acești cercetători pentru a extrage din arhivele italiene informații referitoare la istoria țărilor române a fost stopat după cel de-al Doilea Război Mondial, când pentru mai bine de patru decenii nu s-au mai efectuat cercetări sistematice în arhivele din Peninsula Italică. După Revoluția din decembrie 1989 a fost reluată explorarea arhivelor și bibliotecilor italiene, atât de către cercetătorii români, cât și de cei italieni. Din 1999, între publicațiile științifice din orașul lagunar se înscrie *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, urmat, câțiva ani mai târziu, de *Quaderni della Casa Romana di Venezia*, periodice care abordează în special relațiile italo-române. Din 2004 a reînceput publicarea anuarului Accademiei di Romania, *Ephemeris dacoromana*, iar în perioada 1997-2006 a văzut lumina tiparului, în Cluj-Napoca, revista *Studi italo-romeni*. Arhivele italiene și-au păstrat și în ultimele decenii rolul predominant în furnizarea de informații pentru istoria relațiilor italo-române, frecventate fiind atât de oameni de știință români, cât și italieni. Rezultatele cercetărilor lor au fost prezentate la diferite simpozioane și au fost publicate în diverse volume de studii, ori s-au concretizat în monografiile dedicate unor personalități ale vieții politice și ecleziastice, consemnate cu acribie în lucrarea de față, ai căror autori sunt buni cunoscători ai domeniului analizat, fiind în primul rând creatori de conținut istoric. Veronica Turcuș, cercetător științific gr. I la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, cu studii doctorale la Scuola Normale Superiore din Pisa și stagii îndelungate de cercetare în arhivele și bibliotecile din Italia (Roma, Vatican, Florența, Pisa, Milano, Veneția, Napoli), fiind și bursieră la Accademia Nazionale dei Lincei din Roma, a desfășurat o activitate de cercetare a raporturilor culturale din perioada interbelică, a evoluției italianisticii în România, a istoriei instituțiilor în perioada contemporană, cu accent pe istoricul Școlii Române din Roma. Șerban Turcuș, conf. univ. dr. la Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, bursier al guvernului României pe lângă Archivio Segreto Vaticano și Biblioteca